

ŽVILGSNIS Į KASYBOS BARĄ

Lietuviškuosius kasybos terminus sudaro bendrosios kalbos žodžiai, naujadarai, tarptautiniai terminai, skoliniai ir vertiniai iš rusų, vokiečių ir kitų kalbų. Ne visi į raštus patekę terminai prigyja. Kai kurie vertiniai pakeičiami prasmingesniais žodžiais. Antai rusų termino *целик* vertinys *pilnutė*, teikiamas V. Gudelio „Geologijos ir fizinės geografijos terminų žodyne“ (V., 1956), sunkiai įsivaizduojamas net ir žinant jo reikšmę „naudingosios iškasenos klando dalis, palikta ramsčiu, laikančiu požeminio kasinio lubas, kad negriūtų“. Todėl vartojamas kitas terminas – *atramsluoksnis*. Jis atitinka angliškąjį terminą *pillar* „atrama, kolona, stulpas“. Atramsluoksniu vadinama ir karjere palikta naudingosios iškasenos klando dalis mašinoms važinėti, jei po ja slūgso klampios uolienos.

J. Dalinkevičiaus straipsniuose rašoma, kad jis mokėsi kalnų institute (rusiškai *горный институт*), vėliau, po Antrojo pasaulinio karo, teigiama, kad įstojo į kalnakasybos institutą „studijuoti geologijos ir kalnų pramonės mokslų“¹. Vėliau šiame institute studijavusieji lietuviai sakydavę, kad jie mokėsi kalnų arba kalnakasybos institute ir dirba ten, kur kasamos naudingosios iškasenos, nesvarbu, ar tos kasyklos yra kalnuose ar daubose. Neskirstant žmonių į *kalnakasius* ir *daubakasius*, visą kasyklas apimančią mokslo sritį vadinant *kasyba*, ir šį Sankt-Peterburgo institutą taip pat dera vadinti, kaip kai kas ir vadina, *kasybos institutu*. Kai buvo atsisakyta termino *kalnakasyba* ir pradėta vartoti *kasyba*, anuometinės Vyriausiosios enciklopedijų redakcijos vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas V. Kvietkauskas pasakė, kad pasijuto tarsi būtų iš sunkvežimio kėbulo persėdęs į lengvojo automobilio saloną.

Lietuvoje dar nėra požeminių kasyklų, nors apie jų reikalingumą, pavyzdžiui, anhidritui eksploatuoti, seniai kalbama.

Kaimynų valstybėse – Lenkijoje, Baltarusijoje, Estijoje – jų yra. Žinių apie kasyklas ir darbą jose plinta ir iš lietuvių politinių kalinių, tremtinių bei išeivių į kitus kraštus. Mažai težinoma apie vartotus lietuviškus kasybos terminus išeivių knygose ir laikraščiuose. Jų nespė-

¹Žr. kn.: Lietuvos geologija ir profesorius Mykolas Kaveckis. V.-K., 1969. P.45; Juozas Dalinkevičius. V., 1988. P. 30.

jama surankioti ir iš Lietuvoje leidžiamų kasyklose dirbusių politinių kalinių raštų, kuriuose randama net negirdėtų terminų, pvz.: *šachta-karjeras*, *šachtos angos palubė*, *temperatūros matuotojas*, *uolos gręžimo smūginės staklės*². Pastarieji du terminai aiškūs, bet pirmieji du yra tarsi galvosūkliai.

Praeityje, kada kasyklose buvo dirbama paprasčiausiais kirtikliais, darbo vietą vadindavo *kirtāviute*, o kadangi joje reikėjo ir kasti, todėl ją vadino ir *kāsviete*. Bet jau seniai kasyklose uolienas ardo mašinomis, net sprogmenimis ir jas kasa bei veža įvairiomis mechaninėmis priemonėmis. Šitokią darbo vietą vadinti *kirtaviute* netikslu, nes tas terminas nepamina paties svarbiausio veiksmo – kasimo. Todėl ji vadinama *kasviete*, panašiai kaip *kasyklà* (ne *kirtykla*), *angliakasys* (ne *angliakirtys*) ir t.t.

Lietuvių kalboje žodžiai *aslà* ir *pādas* vartojami ir skirtingomis reikšmėmis (*trobos asla*, *bato padas*), ir kaip sinonimai (*klojimo asla*, *klojimo padas*). Kasyboje šie terminai kartais pavartojami ta pačia reikšme, ypač šnekant, tačiau dažniausiai jie turi savas reikšmes, pavyzdžiui, pasirinktojo sluoksnio ar klando apatinis paviršius vadinamas *padū*, o tas, į kurį jis remiasi – *aslà*. Sinonimais jie pasidaro tik tada, kai, tarkim, kasykloje pasirinktasis klotas yra iškastas (vietoje *aslos* pasakoma ir *padas*). Kad nebūtų painiavos siūloma šių terminų nesuplakti ir vienodai vadinti, nepaisant, ar klotas iškastas, ar ne.

Panašiai yra ir su viršutinio klando paviršiaus bei jį dengiančio klando apatinio paviršiaus (ir uolienu) pavadinimais. Dažniausiai virš pasirinktojo klando slūgsančias uolienas vadina *kraigū* (rusiškai *кровля*, angliškai *roof*), o jeigu šis klotas yra iškastas požemyje, tai virš ertmės kabančių uolienu paviršius vadinamas *lubomis*. Kartais, kai virš pasirinktojo klando slūgso birios uolienos ir joms sutvirtinti paliekama dalis to klando, tokia dalis vadinama taip pat *kraigu* arba *laikinosiomis lubomis*. Geriausia būtų, jei pasirinktojo klando viršutinį paviršių vadintume *kraigu*, o jį dengiantį – *lubomis*, nepaisant ar šis klotas iškastas, ar ne. Beje, matyt, praktiškai tai bus išspręsta, kai Lietuvoje bus požeminė kasykla. Dabar, matuojant sluoksnio ar klando storį, sakoma, kad matuojama nuo *kraigo* iki *pado*, o požeminio kasinio – nuo *lubų* iki *āslos*.

² Žr. kn.: Norilsko vyčiai. V., 1992. P.48-50, 127, 155.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą geologai, pavyzdžiui, Dalinkevičius, naudingosios iškaskenos kiekį (tūrį) telkinyje vadino *ištekliais*. Pokario metais kai kurie geologai, matyt, užmiršę ar nežinodami šio termino, rusų terminą *запасы* išvertė *atsargos* arba abu žodžius vartojo netgi viename sakinyje kaip sinonimus: <...> *gėlo vandens išteklų, išžvalgyti daugiau mineralinio vandens atsargų*³. Ir dar, mažai ištirtų naudingųjų iškasenų kiekį ėmė vadinti *resursais*. Šiuo metu Lietuvos valstybinės geologijos tarnybos raštuose vartojamas tik vienas terminas -- *ištekliai*, o *atsargomis* geologai vadina iškastas ir į sandėlį sukrautas, tarkim, žiemos sezonui, naudingąsias iškaskenas bei kitas medžiagas.

Hidrogeologijoje visą laiką vartojamas terminas *filtras*. Tai tam tikras įtaisas, kuris prilaiko vandeningojo horizonto gręžinio sienelę, kad iš jos nebyrėtų uolienos ir nepatektų jų dalelės į gręžinį, ir laisvai praleidžia vandenį, t.y. atlieka *koštuvo* paskirtį. Jame vanduo košiasi pro tam tikras angeles, tinklelius, padarytus iš nerūdijančių metalų, plastmasės, stiklo pluošto ir kitų medžiagų. Tačiau šį filtrą vadinti *koštuvu* galima bus tik tada, kada patys hidrogeologai taip nutars, nes dabar šie terminai nevienodai vertinami. Pavyzdžiui, „Lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje“ aprašomas *filtras*, o *koštūvas* neminimas. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (V., 1972) *filtras* ir *koštūvas* yra lygiavertčiai sinonimai. Kasyboje šie terminai turi nevienodas reikšmes: *koštūvas* -- košti, o *filtras* -- nusodinti, pavyzdžiui, dulkėms iš oro, naudojant elektros krūvį.

Paminėta tik kelių kasybos terminų vartojimo įvairovė, o jų yra ir daugiau. Tarptautinių terminų vartojimas, turint lietuvišką žodį, kaip tai rodo *filtro* ir *koštuvo* pavyzdys, priklauso daugiausia nuo ryžtingo kalbininkų sprendimo, jo pagrįstumo ir vartotojų sutarimo.

³Geologų darbai Tarybų Lietuvoje. – V., 1977. P. 61.